

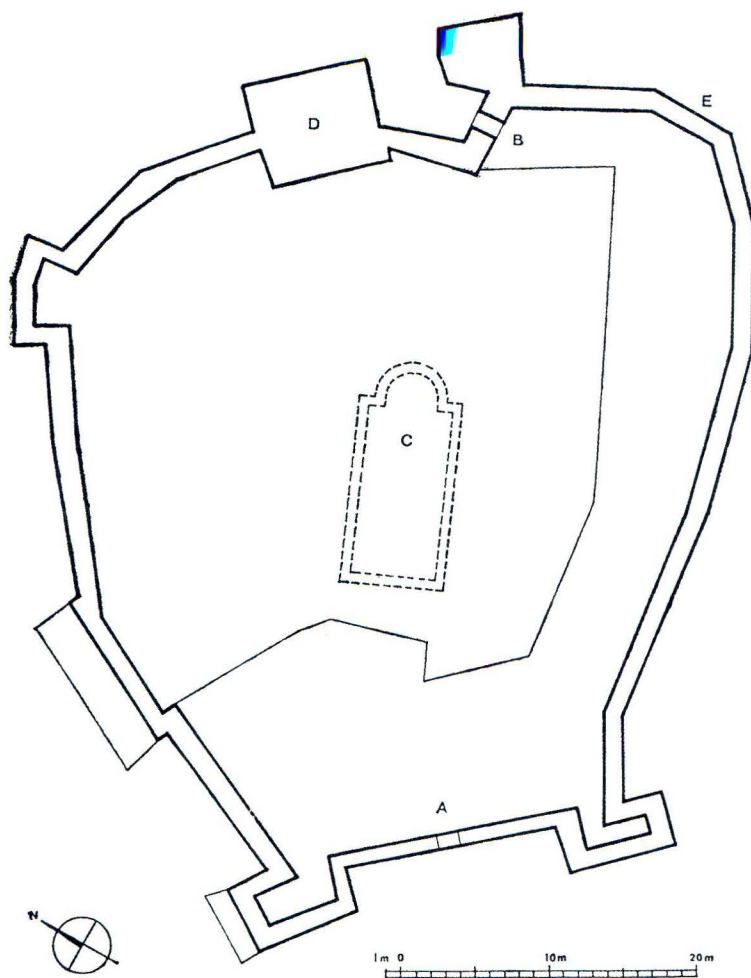
KAŠTEL SV. MIHOVILA NA UGLJANU U CRTEŽIMA FRANJE SALGHETTI - DRIOLIJA

Ivo Petricioli

UDK 728.81.033 (497.5 Ugljan) (093):76
Izvorni znanstveni rad
Ivo Petricioli
Ul. kralja Zvonimira 10, Zadar

Autor donosi crteže zadarskog slikara Franje Salghetti-Driolija (1811.-1877.) koji prikazuju kaštel sv. Mihovila na Ugljanu prije razaranja tijekom Drugog svjetskog rata. Slikareve bilježnice čuvaju se u Kabinetu grafike HAZU u Zagrebu, a dragocjena su likovna građa za obrambeni zid s kulama, srednjovjekovni samostan i za izgled potpuno srušene ranogotičke crkve.

Kaštel sv. Mihovila na brdu, na središnjem dijelu otoka Ugljana relativno je dobro sačuvana srednjovjekovna utvrda. Njegov recinkt nepravilnog tlocrta s kulama, koji obuhvaća sam vrh brda, sačuvan je u znatnoj visini, skoro do kruništa, od kojega su mjestimice vidljivi ostaci. Sa zapadne strane nalaze se dvije kule koje nadvisuju recinkt, a među njima se zapažaju zazidana vrata (vjerojatno prvotni ulaz). S istočne strane nalazi se glavni ulaz branjen visokom glavnom kulom (donžonom) i drugom znatno manjom koja je zapravo proširenje zida recinkta. Njihov položaj stvara manji propugnakul za lakšu obranu ulaza. Na sjeveroistočnoj strani nalazi se slabo istaknuta kula, a s južne strane dio zida recinkta proširen je prema vani nizom konzola spojenih lukovima. Zidovi recinkta i kula su vertikalni, samo jedna od zapadnih kula i dio zida recinkta sa sjeveroistočne strane u donjem su dijelu zakošeni (škarpirani). Unutar recinkta nije se sačuvalo ništa od srednjovjekovnih zgrada. Stambene prostorije, od kojih su se ostaci vidjeli u prošlom stoljeću, srušene su između dva svjetska rata kad je kaštel služio kao osmatračnica jugoslavenske vojske prema Zadru, tada pod talijanskom vlašću. Od njihova građevnog kamena podignuta je veća prizemnica. Crkva koja je izvorno pripadala srednjovjekovnom samostanu unutar kaštela, porušena je u napadu anglo-američkih aviona 1944. god., a njezine ostatke sraznili su pripadnici JRM 1947. godine. Danas se vide tek neznatni ostaci pročelnog zida i na stijeni tragovi žbuke, koji ocrtavaju polukružni oblik apside. Glavna kula koja je znatno nadvisivala recinkt i kaštelu davala slikovitu siluetu, minirali su također pripadni-

Tlocrt kaštela sv. Mihovila: A. zazidan ulaz, B. stari glavni ulaz, C. crkva, D. glavna kula (donžon), E. današnji ulaz

ci JRM 1947. godine, a posljedica je toga bila da je glavni ulaz zatrpan urušenim kamenjem.¹

Otkako ga je vojska šezdesetih godina napustila, kaštel je postao omiljena meta izletnika, ali kako je pristup bio dosta težak, nisu ga prečesto posjećivali i tako nije ni bio oštećivan. Pred nekoliko godina na njemu je instalirana relejna

¹ Opširnije o kaštelu v. *L. Benevenia, L' Abazia ed il castello di Monte S. Michele d' Ugliano, Annuario Dalmatico, Anno I, Zadar 1884, 185-258; I. Petricoli, Tri srednjovjekovna dokumenta o radovima u kaštelu sv. Mihovila na Ugljanu, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, sv. 26 (13)/1987, 165-177.*

televizijska antena, pa je tom prilikom dosta građevnog kamena upotrijebljeno za betonsku bazu željeznog nosača antene. Zbog nje kaštel je napadnut granatama za vrijeme Domovinskog rata, pa je došlo do novih oštećenja, posebno na južnoj strani recinkta. Zbog relejne postaje uređena je cesta do vrha, pa je pristup kaštelu omogućen i kolima. U doglednoj budućnosti postat će bez sumnje posjećivano izletišta, pa se nameće briga za adekvatnim konzerviranjem i restauriranjem pojedinih dijelova kaštela.

O izgledu kaštela prije razaranja tijekom Drugoga svjetskog rata i nakon njega raspolažemo samo dvjema fotografijama. Jedna, objavljena u knjizi V. Brunellija² prikazuje glavnu kulu i krunište na sjeveroistočnom dijelu recinkta, a druga, koju je objavio I. Ostojić,³ veći dio crkve, na kojoj se zapaža polukružna apsida i gotički prozor na južnom bočnom zidu. Crkvu je opisao C. F. Bianchi 1879. godine.⁴ Kaže da je duga 20 m, široka 8 m, da je presvođena i da na glavnom portalu ima dva opatska grba. Navodi i ostatke samostanskih ćelija unutar zidova kaštela. Ostojić je objavio jedan stari crtež spomenutih grbova, od kojih jedan pripada zadarskoj plemićkoj porodici Matafar, a drugi opatu Petru Zadraniću (*frater Petrus de Iadra*), identičan onima što ih je taj opat ugradio u crkve koje je obnovio u drugoj polovini XIV. st. u okolici Biograda.⁵

Nedavno nam je neočekivano postala pristupačna vrijedna likovna građa koja nam dobro dokumentira stanje utvrde i izgled crkve sredinom XIX. st. i bit će bez sumnje korisna u radovima na obnovi kaštela. Tragom oporuke zadarskog slikara Franje Salghetti-Driolija (1811-1877.) pronašao sam u Kabinetu grafike HAZU u Zagrebu niz slikarevih bilježnica s brojnim crtežima raznolikog sadržaja.⁶ Kako je slikar imao ljetnikovac u Preku na otoku Ugljanu posjećivao je i kaštel sv. Mihovila. U bilježnici br. 21 (1311), veličine 240 x 155 mm, unutar koje su uvezani i listovi smeđeg papira, izradio je na tri takva lista bijelom i crnom olovkom dva pogleda na kaštel s jugoistoka i sjevera, te pogled na pročelje crkve s recinktom i svjetlucavom površinom mora u pozadini.⁷ Crteži su precizni, a na onom s crkvom ublježen je datum: 11/9 '53. Na jednom bijelom listu nacrtao je pogled na crkvu s jugozapada s glavnom kulom u pozadini. Označeno je i stubište što je vodilo na manju kulu koja brani ulaz, a danas je oštećeno. Crtež crkve je vrlo dragocjen. Doznajemo po njemu da je crkva imala dva gotička portala s lunetama, jedan na pročelju, drugi na južnom bočnom zidu i pored njih ugrađene ukrašene škropionice. Na južnom bočnom zidu nalazi se i gotički prozor. Na pročelju je poviše portala oštećen gotički prozor, a preslica je sačuvana samo u donjem dijelu, nosi malo zvono. U bilježnici br. 2 (1292) s listovima veličine 230 x 115 mm nalazi se još vrjednija dokumentacijska građa. Crteži tu izgledaju više kao bilješke, bez želje da se likovno dorade, ali su vrlo, rekao bih, fotografski precizni.

² V. Brunelli, *Storia della città di Zara*, Venezia 1913, 459.

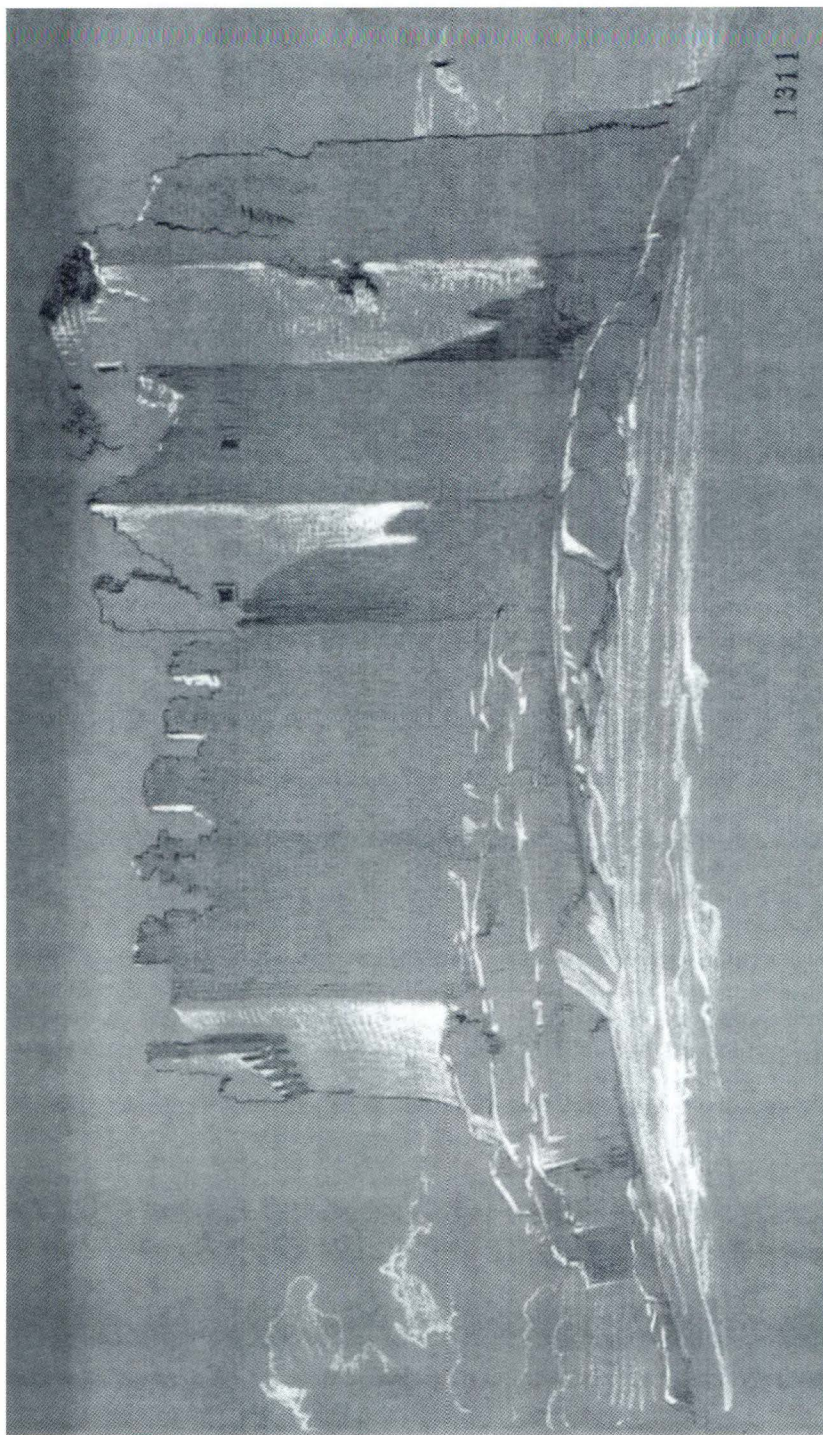
³ I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, Sv. II, Split 1964, 65, 67.

⁴ C. F. Bianchi, *Zara cristiana*, Vol. II, Zadar 1879, 101.

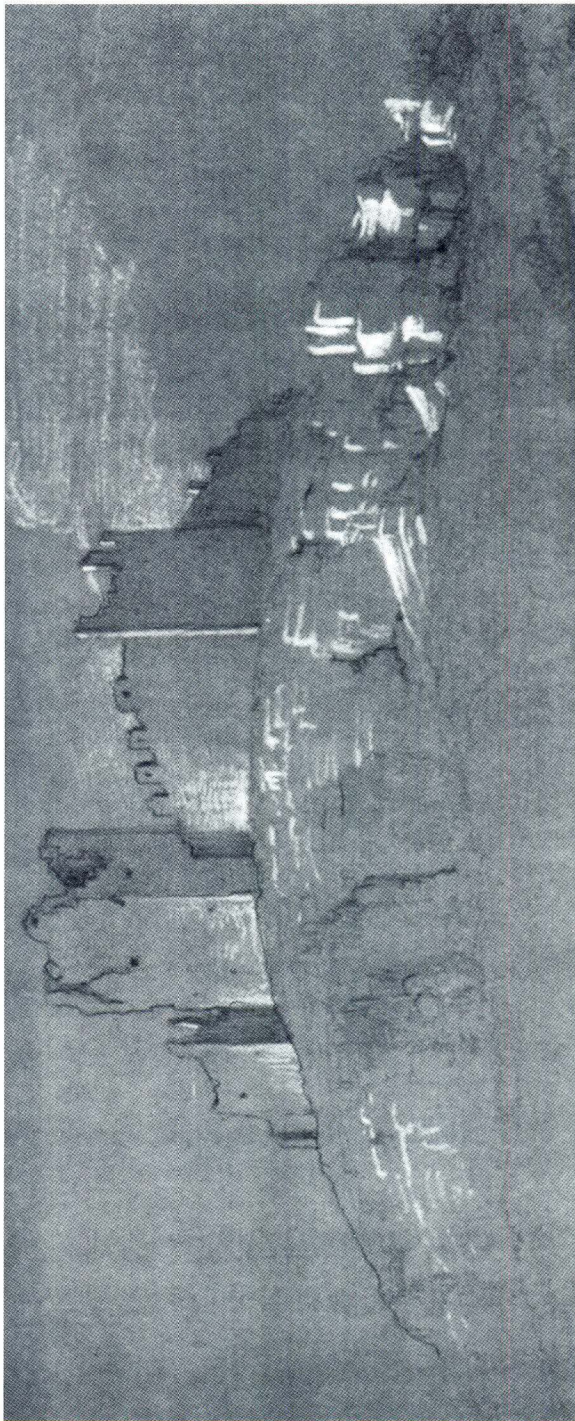
⁵ I. Petricoli, *Graditeljska djelatnost rogovskog opata Petra Zadranića*, Biogradski zbornik, Zadar 1990, 393-396.

⁶ I. Petricoli, *Slikar F. Salghetti-Drioli u rodnom kraju*, katalog izložbe, Zadar 1997.

⁷ V. reprodukciju u boji u katalogu spomenutom u prethodnoj bilješci.

F. Salghetti-Drioli, *Pogled na kaštel s istoka (bilježnica 21)*

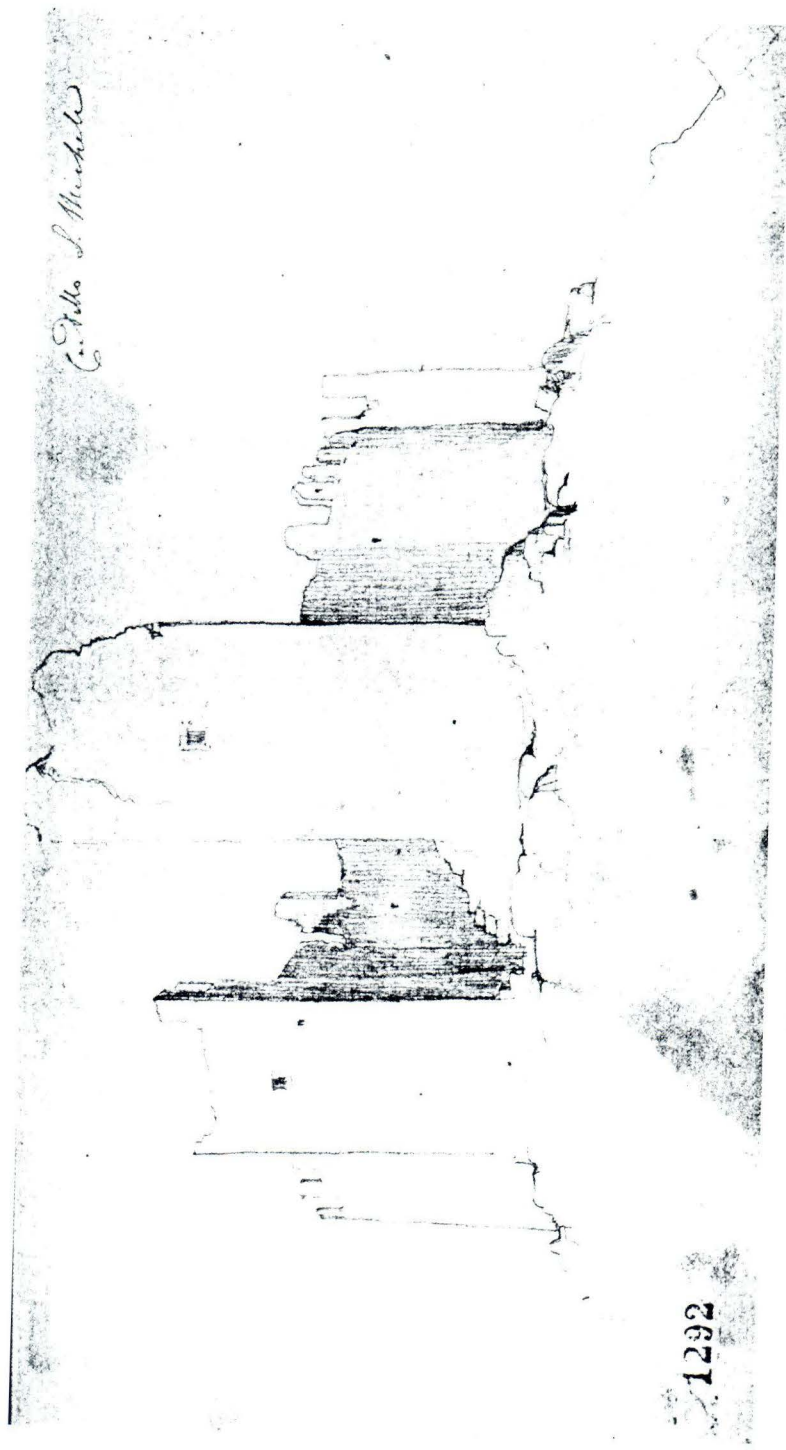

F. Salghetti-Drioli, *Pogled na kaštel sa sjevera (bilježnica 21)*

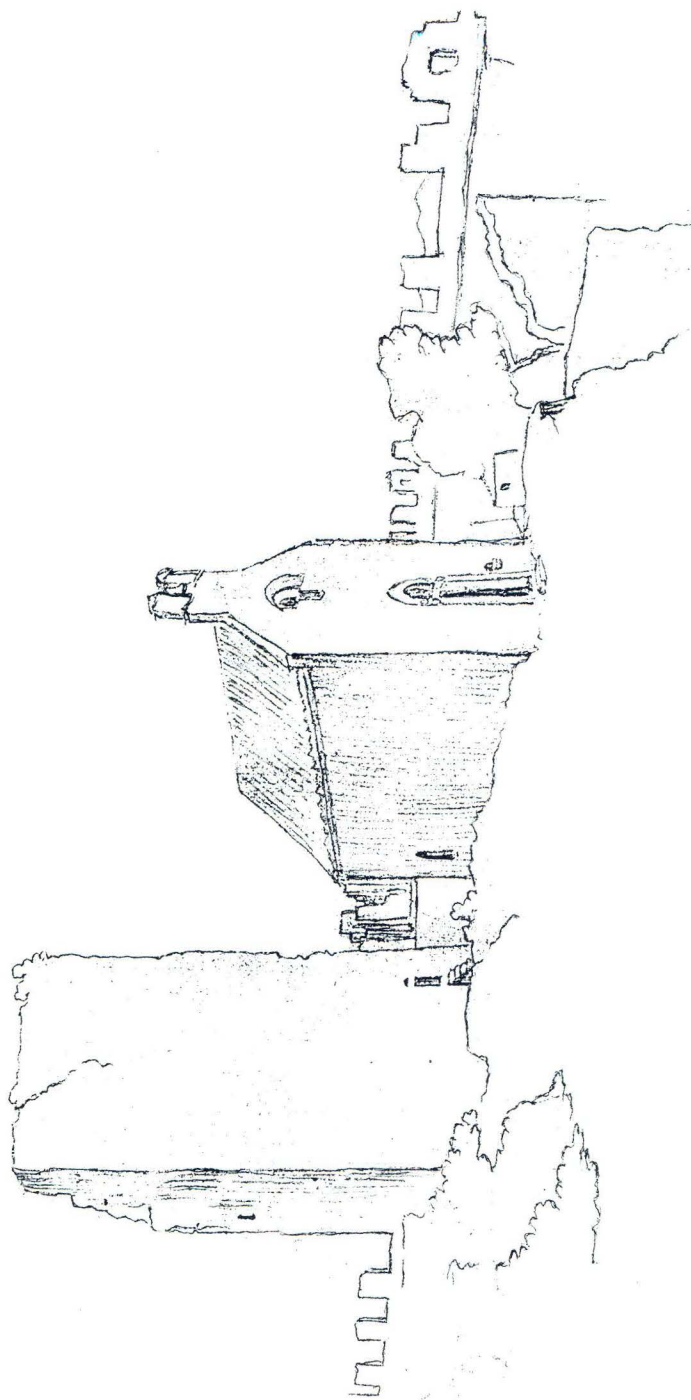

1311

F. Salghetti-Drioli, *Pogled na crkvu s jugozapada (bilježnica 21)*

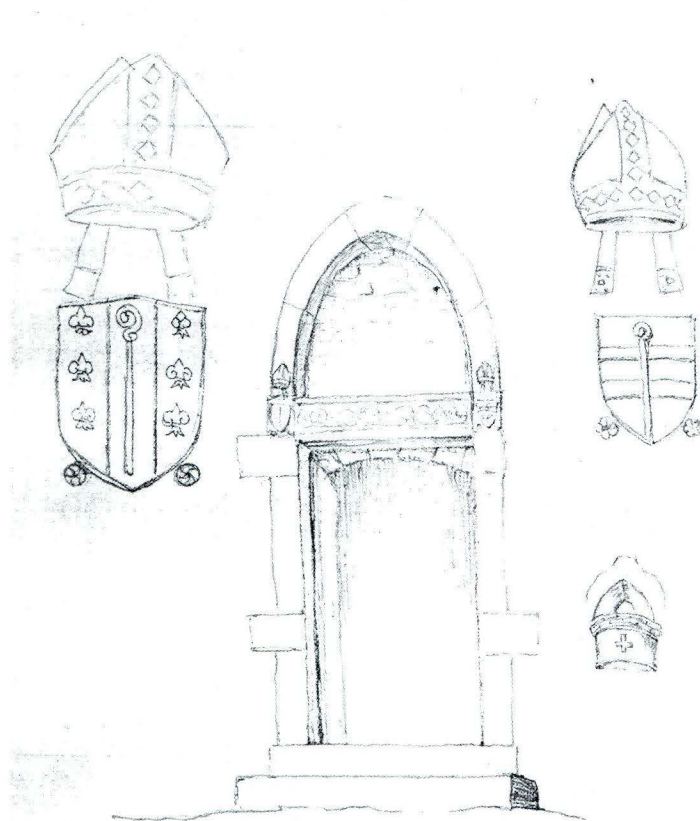
F. Salghetti-Drioli, *Pogled na kaštel s ulazne strane (bilježnica 2)*

F. Salghetti-Drioli, *Pogled na crkvu sa zapada (bilježnica 2)*

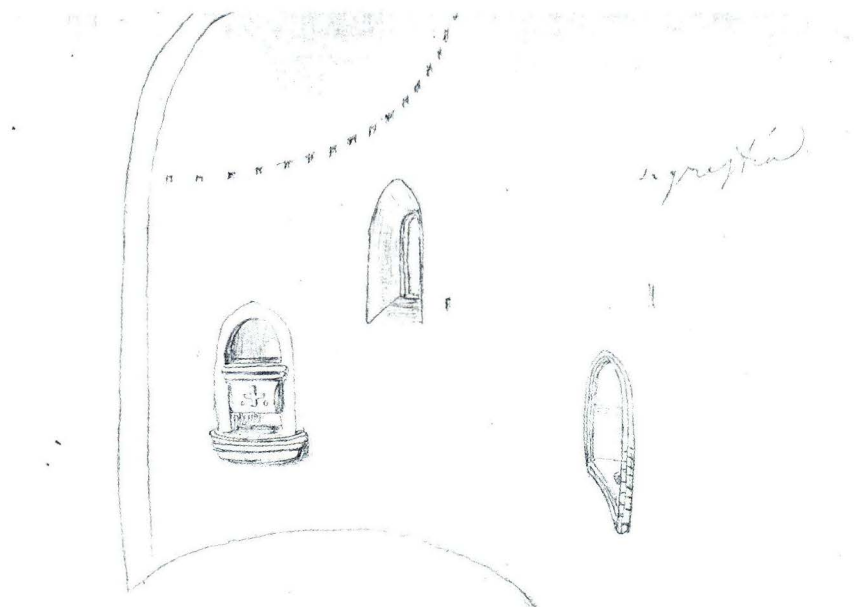
F. Salghetti-Drioli. *Pogled na crkvu i na glavnu kulu s juga*

F. Salghetti-Drioli, *Portal crkve i grbovi (bilježnica 2)*

Na jednom je pogled na kaštel ravno prema ulazu s glavnom kulom desno i kulom-branikom lijevo u sjeni koje zapažamo glavni ulaz (danas nažalost zatrpan). Tu je i oznaka: *Castello S. Michele*. Na drugom crtežu je pogled na crkvu sa zapada, tako da se vidi pročelje i sjeverni bočni zid koji također ima gotički prozor. Pozadina crkvi je glavna kula i krunište. Tu se na pročelju dobro vidi glavni portal s grbovima na nadvratniku, oštećen prozor i krnja preslica s malim zvonom. Treći crtež prikazuje crkvu s južne strane, tako da se vide bočni portal, gotički bočni prozor i polukružna apsida. Dva crteža su posebno vrijedna. Jedan prikazuje glavni portal i u detalju grbove. Portal je gotičkog oblika s lunetom, nadvratnik mu je ukrašen reljefnom biljnom viticom, a na stopama gotičkog okvira lunete nalaze se grbovi s mitrama, izrađeni također u reljefu. Lijevi pripada zadarskoj plemićkoj porodici

Matafar (u središtu kolac, sa strana kojega su po tri ljiljanova cvijeta po vertikali)⁸ s pastoralom u sredini grba i mitrom poviše. Pripada dakle nekom opatu ili biskupu pripadniku te porodice. Nije poznato da je netko od Matafara bio opat samostana sv. Mihovila, dok su dvojica, Nikola i Petar, bili zadarski nadbiskupi, prvi od 1333. do 1367, drugi od 1376. do 1398. godine.⁹ Za datiranje crkve poslužit će drugi grb, grb opata Petra (dvije horizontalne grede i pastoral po sredini) koji je na toj dužnosti bio u samostanu sv. Mihovila od 1340. do 1364, a kasnije je bio opat samostana sv. Kuzme i Damjana na otoku Pašmanu.¹⁰ Time se isključuje nadbiskup Petar Matafar, pa grb atribuiramo Nikoli. Škropionica ugrađena desno od portala ima gotičku nišu i istaknut reljefni rub, kojega se ukras

F. Salghetti-Drioli, *Unutrašnjost apside (bilježnica 2)*

po crtežu ne da ustanoviti, a po sredini je ukrašena reljefnim križem. Drugi crtež s natpisom *sagrestia* prikazuje unutrašnjost polukružne apside s gotičkim prozorom u tjemenu i ugrađenim lavaboom i ponarom. Oni imaju gotičke osobine. Na lavabou gornja zdjela ima jednostavno profilirani vijenac i reljefni križ između dva mala kružna ukrasa. Umivaonik je također optočen profiliranim vijencem. Ponara na suprotnoj strani uokvirena je karakterističnim motivom zakošenih kvadratića

⁸ Grb Matafara nalazi se na korskim klupama iz 1394. god. u franjevačkoj crkvi u Zadru (v. N. Klaić I. *Petricioli*, Zadar u srednjem vijeku do god. 1409, T. LX), na nekim kapitelima u Zadru i tri otučena na pročelju crkve u Starom Pagu.

⁹ Bianchi, n. dj. Vol. I, Zadar 1877, 47-51.

¹⁰ v. bilj. 5.

(tzv. žioka na raboš). Možemo ih usporediti s onima ugrađenim u svetište crkve u Rogovu kod Biograda, koje je sagradio opat Petar Zadranin 1374. godine.¹¹ U gornjem dijelu apsida, na granici vertikalnog zida i obline kalote, nacrtan je niz malih četvrtastih udubljenja.

Crkva je po arhitektonskim osobinama i ukrasima spadala među vrjednije spomenike u zadarskom kraju. Stilski se povezuje sa sličnim ranogotičkima na našem primorju, koje znatno zadržavaju osobitosti ranijeg romaničkog stila. Njezin tlocrt s polukružnom apsidom prenosi tradicionalnu romaničku shemu, dok su mu okviri otvora i klesana dekoracija izrazito gotički. Bianchi spominje da je crkva bila presvođena. Zbog proporcija pročelja i dosta strmog njegovog zabata, pretpostaviti je da joj je svod bio prelomljen (oštar) - gotički.

* * * * *

Nadam se da ću objavljivanjem ovih crteža, za što moram zahvaliti upravi Kabineta grafike HAZU, potaknuti ne samo konzervatorske radove na tom vrijednom spomeniku srednjovjekovne fortifikacijske arhitekture, nego i razmišljanja o obnovi crkve koja je nasilno uništena u ratnim okolnostima.

¹¹ v. bilj. 5.

IL CASTELLO DI S. MICHELE SU UGLJAN NEI DISEGNI DI FRANCESCO SALGHETTI-DRIOLI

Ivo Petricoli

L'autore pubblica dei disegni finora inediti del castello di S. Michele sull'isola di Ugljan, opera della metà del XIX sec. del pittore zaratino F. Salghetti-Drioli e avverte della loro importanza nello studio di questa interessante fortezza medioevale. Il castello dal tempo a cui risalgono questi disegni ha cambiato in maniera notevole il suo aspetto, infatti molte sue parti sono fortemente danneggiate e la chiesa che si trovava al centro del castello è stata distrutta fino alle fondamenta. L'autore richiama in particolare l'attenzione sui disegni rappresentanti la chiesa, poichè eccetto una foto parziale non esiste nessun'altra documentazione sul suo aspetto. Era a una sola navata con abside semicircolare e con decorazione architettonica gotica, e appartiene così al gruppo delle chiese primo gotiche sulla costa adriatica, sulle quali si sono conservati elementi della precedente architettura romanica. Il suo portale, di cui non ci sono resti, aveva una lunetta goticeggiante, e l'architrave era ornato da una decorazione a caulicolo e da due stemmi a rilievo. Uno è dell'arcivescovo zaratino Nicola Matafari (1333-1367), l'altro dell'abate del convento di S. Michele, che sorgeva dentro al castello, Petar (1340-1364). Questi stemmi permettono una datazione approssimativa della chiesa.